

KNUD AAGAARD:

Tybonitiske Ord og Talemaader

med kommentar af Otto Lemvigh
ved TORSTEN BALLE

KNUD AAGAARD var født 1769, blev 1798 kapellan i Thisted, 1799 sognepræst i Skjoldborg-Kallerup, 1806 sognepræst i Agerskov i Sønderjylland, provst 1829, samme år som han udgav sin beskrivelse over Tørning len, og han døde 1838. Mens han var i Ty, udgav han 1802 sin "*Beskrivelse over Thy*", hvoraf det sidste kapitel, der handler om tylandske dialekt, gengives her.

Da han skrev denne bog, havde han kun været få år i Ty, så det var egentlig dristigt af ham, at han efter så kort tids bekendtskab med egnen og dens befolkning ville give en beskrivelse af land og folk. I sin fortale gør han imidlertid opmærksom på, at bogen kun er tænkt som "*et Forsøg, der maaske kan tjene til Bidrag, men ingenlunde udelukke en fuldstændigere Beskrivelse over samme Provinds*", og på titelbladet bruger han også betegnelsen "*Et Forsøg*". Af fortalen fremgår det desuden, at mange af oplysningerne i bogen, sikkert langt de fleste, stammer fra mænd, som han har anmodet om bidrag, amtmanden, amtsforvalteren, godsejere, forvaltere og først og fremmest hans embedsbrødre.

Dette gælder måske ikke de sidste afsnit, kapitlet om dialekten, da ordforrådet synes at stamme udelukkende fra Nordty og sandsynligvis netop fra sognene syd for Thisted. Fx. nævner han ordet "*Raling*", der betyder "*Vaaningshuus, Stuehuus*", og han tilføjer: "hvad man i den søndre Deel af Jylland kalder Salshuus." Han har åbenbart ikke vidst, at også i Sydty kaldes et stuehus ofte en sals. Om en "*Kauring*" siger han, at det er en tvebak, men i Sydty bruges ordet om et lille brød.

Hvis han selv alene har skrevet dette kapitel, er det forståeligt, at man her, som Otto Lemvigh siger i sin kommentar, finder de allerfleste fejl i bogen. I det par år, han havde været i Ty, kunne han naturligvis ikke have fået noget særlig dybtgående kendskab til dialekten, hvad man straks kan se. Især er hans gengivelse af udtalen meget mangelfuld, og når man læser afsnittet, mindes man med et suk provst Schades bog om morsingmålet "Idioticon 1807". Alligevel må man være glad for, at der dog blev skrevet noget. Hvor ringe det end er, er det bedre end ingenting, og Aagaards forklaringer om ordenes betydning har ofte en vis værdi.

Hans bog er vel også blevet læst i Ty, men så vidt vides, var der ingen her, der protesterede, skønt der nok kunne være grund til det. Det gjorde imidlertid birkedommeren i Kronborg birk, *Otto Lemvigh*, der i nogle år havde opholdt sig her på egnen. Han var født 1758, blev 1789 byfoged i Thisted og herredsfoged i Hillerslev-Hundborg herreder, og 1796 landvæsenskommissær. I denne periode havde han meget med landbefolkningen at gøre, og det var ham, der fik gennemført, at bønderne under Nørtrup gods blev selvejere (se årbog 1960, s. 279 f.). Hans interesse for landbruget gav sig udslag i flere landøkonomiske afhandlinger og bl. a. i et prisskrift om

fremstillingen af de landskendte tybooste. Gennem sin hustru, Else Johanne Ørsnes fra Helligkildegaard, havde han personlig tilknytning til egnen, men han forlod den 1798 for at blive birkedommer på Sjælland. Da Aagaards bog kom, var det naturligt, at han læste den med interesse, og han anmeldte den udførligt og kritisk i "Kjøbenhavnske lærde Efterretninger for Aar 1804", nr. 35 og 36. I nr. 36 findes hans kritik af Aagaards dialektordliste, en temmelig skrap kritik, der præges af en vis irritation over Aagaards mishandling af hans kære bønders sprog.

Med rette kritiserer han Aagaards gengivelse af en række dialektord, der fremtræder som en blanding af rigsdansk og dialekt, og han tilføjer sin egen opfattelse af, hvordan ordene udtales. Således retter han:

Højfyld til *Hyv fyld* (fuldmåne)
krøbel til *krebber* (halt)
Natter til *Nætter* (nadvær)
Nedbær til *Niedbær* (nedbør)
synsk til *siønsk*
skred til *skrej* (glat)
storsindet til *stuesinned* (stolt)

Flere af den tids dialektbeskrivelser vidner om, at det har voldt visse vanskeligheder at finde skriftlige udtryk for dialekternes vokaler (selvlyde), mens gengivelsen af konsonanterne (medlydene) ikke har medført problemer. Lemvigh har da også undertiden en anden opfattelse af vokalerne karakter end Aagaard. Forbindelsen -ow- opfatter Aagaard som -au- og han skriver *baun, Bauns, faur, Kauring*, hvad Lemvigh retter til *boun, Bouns* (køkken), *four* (favr, smuk), *Kouringer*. Lemvigh er dog heller ikke sikker i sin opfattelse af visse vokaler, særlig *å*, som han gengiver som *a*. Det er han dog åbenbart ikke selv tilfreds med, og han tilføjer da fx.: "*Bogstavet a udtalt meget langt og slæbende*" (*Algade*), "*Bogstavet a med en lang og dyb lyd*" (*brand e Lys* - brande lyset).

I nogle tilfælde, hvor Aagaard lader ord ende på -l eller -n, vil Lemvigh tilføje et -d, skønt et sådant -d ikke udtales. Han retter derfor fx.:

Pol til *Pold* (åringsgris)
vill til *vild* (kildevæld)
San til *Sand* (orden, renlighed)

Måske har han villet udtrykke, at ordene har stød, men snarere har han kunnet høre forskel på de to tylandske -l og -n-lyde, hvoraf de ene udtales j-agtigt, så man kan høre forskel på *kalv* og *kald*, *man* og *mand*.

En særlig tylandsk ejendommelighed ved udtalen af sammensatte ord har han også bemærket. Om *Qvarsteen* (kværnsten) siger han, at der er "en Pause mellem Qvar og Steen", og om *Algad* (*Algade*), at "imellem Adjektivet

eller Stavelsen Al og Gad maae være en liden Pause.” Bedre kunne han næsten ikke udtrykke, at første led i, hvad man på rigsdansk vil kalde sammensatte ord, her opfattes som et adjektiv (tillægsord), således at der faktisk bliver en lille ”pause” mellem leddene og begge led får lige stærkt tryk (som ofte på engelsk).

Men er det vanskeligt for en fremmed at opfatte og give udtryk for ordenes udtale, så er det ofte endnu sværere for dem at forstå den fulde betydning af et ord. Aagaard har da også tit i sin forklaring kun medtaget en enkelt side af et ords mangesidede betydning. Ordet *krank* oversætter han *slet* og bringer som eksempel *krank Vejr*, som han har forstået i almindelighed som dårligt vejr. Rent borset fra, at det ikke på dialekten hedder *krank vejr*, men *krånk wøj:le*, er forklaringen dårlig, fordi den ikke gengiver den særlige betydning af ordet, som bl. a. kommer frem i det kendte mundheld: ”*de æ krånk, men de æ da e:dele, så: e mand’, han o’d e seb’.*” (Det er krank, men det er da spiseligt, sagde manden, han spiste sæben). Lige så ubestemt er fx. hans forklaring af ordet *stritte*, der oversættes *falde*, skønt man nu skal falde på en bestemt måde for at *stritte*. Og så kan man jo da også *stritte* med vand, og det *stritter*, når det småregner.

Lemvigh havde været her på egnen i noget længere tid end Aagaard, og han kan give mere udførlige og nøjagtige oplysninger om ordenes betydning fx. ordene *boun*, *fænte*, (se nedenfor). Men når han og Aagaard ikke er enige, må man huske på, at ord kan have noget forskellig betydning i forskellige egne. Aagaard siger, at en vase er en indkastet, indgrøftet vej. Denne forklaring er Lemvigh ikke tilfreds med. Han mener, at ordet kun kan bruges om en indgrøftet vej, ”paa et saadant Sted, hvor Vandet, enten bestandig eller til visse Tider, vilde overskylle Vejen.” Han tilføjer, at i denne betydning er ordet gangbart på Sjælland. Det lyder rigtigt, for en vase kan bl. a. betyde et risknippe, og over sumpet grund lagde man sådanne vaser som underlag for en vej. Derefter gik ordet over til også at betyde en vej, bygget på vas er, eller blot en vej over blød grund. Men derfor kan Aagaard alligevel have ret, for så længe folk her i Ty kan mindes, har ordet *vase* været brugt om landeveje i almindelighed. Landevejen fra Thisted til Sjørring kaldtes i Tilsted ”*e na:rwɑ:s*” (Nørrevasen) og Oddesundlandevejen kaldtes ”*e sù:nwɑ:s*” (Sundvasen), ligesom en landevejsgrøft hed ”*en wa:sgro’b*.” De nye landeveje, der blev anlagt omkring 1800, var alle indgrøftede, og det kan være grunden til, at ordet igen fik en udvidet betydning.

Når et ord eller en del af et ord ligner et andet ord, kan det føre på vildspor, både når det gælder ordenes betydning og deres oprindelse, ”hvad ordet kommer af” Aagaard kender ordet ”*Driftildags*” (drøw:tedaws), og han forklarer det som ”den Tid paa Eftermiddagen, da Kreaturerne drives ud”, en almindelig misforståelse, der vel skyldes, at man kommer til at tænke på ordet *drive*. Og hvad driver man så. Naturligvis kreaturerne. Men det gjorde man netop ikke. Her på egnen, hvor der ikke fandtes egentlige hegn, tøjrede man kreaturerne, og man *trak* dem ud i et kobbøl. Tøjringen var på grund af byjordens inddeling og brug nødvendig. Ordet betyder den tid, da *drøwt* (driften, markarbejdet) begyndte igen efter middag, og pastor Chr. Hans Winther i Hvidbjerg skriver da også i sin ordliste (se årbog 1969, s. 295): ”*Drøwtedavs*. . . Kl. mod 3 Eftermiddag, naar Folkene efter

Middagssøvnen begynde Arbejdet.” Han oplyser også, at ”*Drøwtentid*” er ”Markarbeids-, Pløje- og Sædetid.” Men han var også præst i Ty i 39 år.

Lemvigh har undertiden spekuleret på, hvad et ord kunne komme af. Det er ellers noget, som ukyndige gør bedst i at holde for sig selv, men det kunne han ikke vide. Sprogvidenskaben var dengang knap begyndt at udvikle sig på det punkt, og besynderlige forklaringer fx. på stednavnes oprindelse var almindelige. Alligevel - de viste dog en interesse for problemerne, og interesse sætter studier i gang. Hvor mangelfulde disse tidligere ordlister med dialektord end var, også på andre områder, så må vi derfor være forfatterne taknemme lige og huske dem som de banebrydere, de var.

KNUD AAGAARD:

Tybonitiske Ord og Talemaader

Rimeligvis er Thy een af de Provindser, der lettest har kunnet vedligeholde Forfædrenes Sprog ublandet og uforandret, saavidt dette er muligt, da det ved sin afsides beliggenhed har undgaaet mange af de forstyrrelser og Besøg af Udlændinger, som de øvrige Provindser ikke have været frie for. Man vil og finde adskillige Ord i Brug her iblandt Almuen, som ellers ikke findes i gamle Skrifter, eller og ere ganske ubekjendte uden for Provindsen. Da Nyttens af provindielle Ords Bekjendtgjørelse neppe kan nægtes af nogen, saa har jeg ikke holdt det for upassende, her at meddele nogle ualmindelige Ord, som bruges i Thy. Heriblandt vil vel og forekomme nogle, som et og andet Sted i Danmark, men ikke overalt, ere bekjendte og brugelige.

A, Altfor, er en Præposition, som sættes foran Adjectiver, hvorved disse faae Betydning af en Overdrivelse. F. Ex. Ameget dvs.: alt for meget. Adyrt dvs.: alt for dyrt. Du er agod dvs.: du er alt for god¹).

A d, til. Jeg skal ad Byen dvs.: jeg skal til Byen²).

En Algade, en Hovedgade³). En Alvej, en Landevej.

Antegaars, forgaars. Han døde i Antegaars⁴).

Et Aalam, et Hun-Lam⁵).

Æ, jeg. Mærkeligt er det, at i de tvende længst fraliggende Provindser, Thyland og Sønder-Jylland, benævnes den første Person med æ, som i den største Deel af Jylland heder a, og i Sieland og Fyen jeg.

I adskillige Ords Udtale bruges her Vokalen a istedenfor en anden Vokal. Saaledes siges: fram for frem⁶), Bar for Børn⁷), Qvarn og Qvarstene⁸) for Qværn og Qværnstene.

Baun, stærk og smuk⁹). Han er en baun Karl. Det er et baunt Huus.

Et Bojel, et Gilde; hvad man i den søndre Deel af Jylland kalder Høtte. Det bruges vel om ethvert Gjestebud, men især om Bryllup. Bojelfolk dvs.: Bryllupsfolk.

At brande Lyset, at pudse, snyde Lyset¹⁰).

At boje, at tilsige, beordre. Jeg er bojet til Kongekjøren.

En Brønge, et lidet Knippe Halm.

En Brøye eller Brøyknippe, et stort Knippe Halm, som er ombundet med tvende Baand.

Et Bauns, et Kjøkken¹¹).

Buer, et Kammer, især Urydskammer, Male- eller Salt-Kammer.

Bitte, bruges altid for liden. Et bitte Huus, Bitte Børn¹²).

Daure, Frokost¹³)

En Drage, en Andrik¹⁴).

Dagflod, Tøvejr i Middagsstunden, som Solens Varme frembringer i Foraaret, naar det dog fryser om Natten¹⁵).

En Daaes eller Døes, et Offersted eller opkasted Jordvold fra Oldtiden.

Driftildags, den Tid paa Eftermiddagen, da Kreaturerne drives ud.

Eel eller Æel, en Skylregn, Iling, Byge. Ælings Vejr, Bygevejr.

Engelangs, langs med. Han gik engelangs med Huset.

At fænte, at søge møjsommelige¹⁶). Vi have ikke mere Foder til Kreaturerne, nu maae vi fænte. Heraf det Substantivum:

En Fænte, en Fangst. En Fænte Aal er den hele Aalefangst, som er falden efter en Nats møjsommelige Fisken¹⁷).

At fælle, at være deelagtig. Vi vil fælle om Gevinsten.

Et Frammes eller Fremmes, et Kjøkken. At komme fram dvs.: at komme ud i Kjøkkenet.

Fuse, løs, aaben. Fuse Tørv dvs.: løse Tørv.

Faur, faver, smuk¹⁸). Kornet staar faurt paa Marken.

Frævoren, undseelig, som skal nødes til at spise.

Fræster, forsøger, prøver¹⁹). Han har fræstet baade Ondt og Godt.

Ufræst, uforsøgt.

At fære, istandsætte, bekomme. At fære ved Huset dvs.: at reparere.

Grankok, Underkok, ringeste Kokkepige.

Gjev, smuk, kostbar. Du har gjevvere Klæder end jeg. Min Gang er gjev, thi jeg er en gammel Mand.

At glæde Sjele er en Talemaade, som bruges, naar en Ægtefælle nedsætter sin nærværende Mage ved at opregne sin forrige Afdødes større Fuldkommenheder.

Gaelhoste eller Goelhoste, Kiighoste.

Ganning, noget, som er tienligt eller beqvemt for enhver.

En Grand, en Nabo²⁰). Han lever godt med sine Grander.

Grandel eller Grandelag, Nabolag²¹).

At ganne, at besøge, see til, vær saa god at ganne til os.

Grøtte, knuser.

At hværre Synet, forblinde Synet, kaste Blaar i Øjnene, f. Ex. som Taskenspillere gjøre.

Hammel, stor, vægtig; bruges især om Korn, som er meget kiernefuldt. Det er godt hammelt Byg.

Høyfyld, Fuldmaane²²).

En Hos, en gammel Hoppe²³). F. Ex. en Føl-Hos.

Housom, maadelig, taalelig, temmelig vel. Vejret er housomt. Det er housomt med hans Helbred.

At hove, at ynde, finde Behag i.

Hoven for, lysten for. Barnet er ikke hoven for at læse.

At houe, huske, erindre.

Hvitte, hvad Tid²⁴). Hvitte kom du til Byen? dvs.: naar kom du?

Hug, Møl²⁵). Der er Hug i Klæderne dvs.: der er Møl i Klæderne.

En Houe, en indhegnet Plads til Kreaturer. F. Ex. en Svine-Houe.

Hyllest, Tilhold, Huslye. Det er et fattigt Barn, som ingen Hyllest har.

Held, er både god og ond Lykke. Man har Held til at vinde i Lotteriet, og Held til at brække et Been.

Hersk, en Familie²⁶). To Par Hersker i en Gaard.

Idag jamling, idag etAar. Gid du leve idag jamling som idag.

Indenskjærels, Durkløb, Diarrhe.

Iilløs, ledig, ørkesløs. Han er aldrig iilløs dvs.: Han har altid noget at bestille.

Illing, Brændsel.

En Kjelle, en Brønd.

At kære, at anklage. I den gamle Bemærkelse: at klage, bliver det nu ikke brugt her; men betyder altid: at anklage.

Jeg skal kære dig dvs.: jeg skal anklage dig.

Klein, tynd, fiin: Hvad man andre Steder i Jylland kalder spinken.

Knap, snart, strax. Han kommer knap dvs.: han kommer strax.

At kere sig, at blive frisk igen, at bedres.

En Knak, en Tue, en Knold. En Knak kaldes og et uryddet Stykke Jord, fuld af Tuer, og som saaledes ikke er skikket til Dyrkning.

En Kyk, Kykker, ka ldes de af Jord eller Snee opkastede Tuer eller Mærker, der tilkiendegive hvor Vejen skal gaae.

Knøv, smuk, peen²⁷). Det er en knøv Pige.

En Kouse, en Skaal, en Spølkomme.

En Kauring, enTvebak²⁸).

En Kilk, en liden Slæde, som et Menneske kan trække, eller siddende paa kan stage frem over Isen med tvende lispigge²⁹).

En Kok, en Hane.

En Kaag, en stor Baad, lidet Skib.

Knog, Snefog.

Kretter, Kreaturer.

Kørres eller Kørhuus, Koestald; hvad man i andre Egne af Jylland kalder Nøddest eller Øddel.

Krøns, Kryderie, Specerie.

Kluen, Klokhuse eller Stilladset, hvori Klokken hænger ved de Kirker, som ere uden Taarn.

At kroppe siges om Sneen, naar den i Tøvejr hænger ved Fødderne³⁰).

Krank, slet; siges mest om Vejret. Et krank Vejr dvs.: eller et slet Vejr.

Vel kjørende, vel faren³¹). Han er ikke vel kjørende i sit Been dvs.: han har ondt i Benet.

Krøb el, krøb ler, lam, halt, halter³²).

At lide, at tøve, bie efter. Jeg lider efter dig dvs.: jeg tøver efter dig.

En Lime, en Fejekost.

Lød, Farve. At lødde, at farve. Hvad Lød har Hesten? Lødkonen løder blaat i sin Lødgryde.

Luerdag, Løverdage.

Lær, giver stærk Lyd³³); bruges om enhver heftig og støjende Lyd. Svinet lærer dvs.: skriger, Fuglen lærer dvs.: piber. Havet lærer dvs.: tuder. Bruges og om Mennesker,

naar deres Røst er ubehagelig. Han lærer altid dvs.: han skiender og larmer altid.

Moe, nødvendig³⁴). Jeg har et moe Ærinde til Byen dvs.: nødvendigt Ærinde.

Mejl, ringe, svag³⁵). Et mejlt Huus. Et mejlt eller mejlagtigt Barn.

Moenom, ligeegyldig, unyttig. Det er der Moen om dvs.: det kan være det samme, det kan kun lidet hielpe. Der er Moen om din Hjelp dvs.: din Hjelp er til ingen Nytte.

Moerrødder, Gulerøder³⁶).

Marføl, eller Maarføl, et Hun-Føl³⁷).

Nedbær, Sne, Regn og Slud³⁸).

Nøg, knap, ufrugtbart. Det er en nøg Tid paa Foder. Det er et nøgt Aar.

At nøges, at forværres. Han bedres ikke; men han nøges dvs.: han bliver svageligere.

Nok saa. Ved at lægge disse Ord til Adjectiver dannes Comparativus. Nok saa stor dvs.: større³⁹).

At namse, snappe, fatte, forstaa.

At være sig nyden, at være tient med, at kunne bjerge sig. Han er sig ikke selv nyden dvs.: han kan ikke bierge sig selv.

Opskjær, Høstgilde⁴⁰).

Om, Tvivl. Det er der ingen Om i dvs.: det er der ingen Tvivl om.

Onnd, vred. Jeg er onnd paa dig dvs.: vred paa dig.

Pan, Brøst, Bræk. Der er gaaet Pan paa dvs.: der er gaaet Bræk paa, eller det er gaaet i Stykker.

En Pol, en Griis, som er et Aar gammelt⁴¹).

Qvar, stille, rolig. Tie qvar dvs.: tie stille. Vil du ikke ligge qvar her i Nat? dvs.: eller vil du ikke ligge Natten over her? I gamle Skrifter hedder det kver.

Qvæls, Qvælsnatter, den sidste Givt til Kreaturene ved Sengetid⁴²).

At qvarre, at knuse. Fingeren er qvarret dvs.: knuset.

En Røn, en Holm, liden Øe.

Ristesygge, Koldfeber.

At role, at græde, skraale. Han roler som et Barn.

Rolen, Barneskrig.

Ræest, eller ræset, rattet, som nogenlunde er tørret eller kommen til Fuldkommenhed. Osten er nu saa ræset, at den kun tages af Ostekarret. Kyllingerne ere saa ræste, at de kan løbe ud. En ræset Fisk dvs.: en halvørget Fisk.

En Raling, et Ralingshuus, et Vaaningshuus, et Stuehuus; hvad man i den søndre Deel af Jylland kalder Salshuus.

Roe, Fornøjelse, Tidsfordriv, Moroe. Jeg har en Roe af Børn dvs.: jeg har Fornøjelse af Børn.

Rosomt, fornøjeligt, moersomt. Det er rosomt at røge Tobak.

Ryger, lugter, stinker.

Rag, strid, stiv, bruges om Uld og er det modsatte af lun.

San, Orden, Skik, Reenlighed⁴³).

At gjøre San i Stuen dvs.: at gjøre reent i Stuen. At gjøre San paa Maden dvs.: at gjøre Skik paa, at tillave Maden. Her er god San eller ond San i Huset dvs.: her er ordentligt eller uordentligt i Huset.

Sot, smitsom Sygdom, især Sprinkler.

At sølle, at lægge Grundstene under Huset⁴⁴).

Sølstene eller Sylstene; Grundstene under Huset.

Sending, Foræring af Fødevarer til et Giestebud.

Saller, falder, aftager.

I Soleslag, ved Solens Nedgang.

Synsk, som kan see ind i forborgne Ting⁴⁵).

Jeg er ikke synsk dvs.: jeg er ikke alvidende. Var jeg synsk, skulle jeg

nok kurere Hesten dvs.: kunde jeg see inden i Hesten, skulle jeg nok kurere den.

Skred eller Skrei, smuk, pyntet, glat⁴⁶).

Du er ret skred i Dag.

At skievte, gjøre færdig, indrette⁴⁷).

Nu har jeg skievtet Ploven. Den Mand er ikke skievte til det Embede. Det er saaledes skjævt i Verden.

Skievtet, Haandelaget. Skievtet har han, men Kræfterne mangler han.

At stede, fæste, holde fast. At stede en Tienestekarl. Skibet kan ikke stedes for Anker i denne Storm.

Strøve, stærk, føer, drøj. En strøve Karl dvs.: en stærk, firskaaren Karl. En strøve Vind.

Stegerne, Plankeværk, Stakitværk.

At strente, at haspe Garn. Et Strente træe, en Haspe.

At stritte, at falde. At stritte i Kuld dvs.: at falde overende⁴⁸).

Et Steges, et Kjøkken⁴⁹).

Storsindet, hovfærdig, stolt⁵⁰).

Tællen, den frosne Skorpe eller Klauen i Jorden⁵¹).

At times, at hændes⁵²).

En Ulykke er timestes ham.

Træls, møjsommeligt, besværligt.

Trant, travelt.

Tø eller tøs, dobbelt, to Gange. Du har tø saa megen Jord som jeg.

Tho, Uld.

Titel, Navn. Hvad er Deres Titel dvs.: hvad er deres Navn?

Unden, Middagsmad⁵³).

Uddagene, Foraaret, naar man driver ud med Ploven⁵⁶).

Det var i Uddagene, han døde.

Ungere, ungest, yngre, yngst. Den ungeste at mine Børn.

Vaag, svag, syg, ringe⁵⁴).

Jeg var en vaag Mand, om jeg ville bedrage dig.

At vaages, at blive svagere. Han vaages Dag fra Dag dvs.: han bliver med hver Dag mere syg.

En Veje, en Bismar (kaldes andensteds Vindser).

En Vase, en indkastet, indgrøftet Vej⁵⁵).

At vejre, at lugte, om Hunde, Heste og Katte. Hunden kan vejre langt hen dvs.: kan lugte langt fra.

Voren, skikket til. Jeg er ikke voren til at komme i Stuen. Jorden er nu voren til at pløjes.

Vid, Forstand.

Villelig, fremmelig⁵⁷).

Barnet er saa villeligt, at det kan læse.

Villere, vildest, ypperlige, ypperst, fortrinligst.

Et Vill, et Kildevæld⁵⁸).

Jorden er villet dvs.: fuld af Kildevæld.

Øghøved er det almindelige Navn paa Heste.

Øer, Smaastene, grovt Gruus; det samme som det norske Aur.

Øsel, Raserie, Vildelse. Han er i Øsel dvs.: han er i Vildelse.

Øselfuld, rasende.

Ualmindelige Mands Navne, som bruges her ere: Sejer, Ville, Boer, Immer, Ib, Bolle, Agi, Ubbe, Grave, Evert. Helle er et Fruentimmer Navn.

Ved Udtalens Forskiellighed synes nogle Ord at blive forskiellige. F.Ex. Hvans er de for nøje t dvs.: hvad er det for noget?⁵³) Ti qvar æ Bar roel dvs.: tie stille Børnene græde. Til Korthed i Benævnelsen hører det, at man her henfører alt til de 4 Verdens Hiørner. F. Ex. sønden i

Gaarden, norden i Stuen; sid op paa den østre Bænk. Ved mange Lejligheder medføre disse Udtryk en fortrinlig Korthed og Bestemthed, især naar de bruges istedenfor det ubestemte højre og venstre Side - Til faa Ord lægges Artiklen et, men sædvanligen en, man siger en Brev, en Huus - Genitivus udtrykkes mest ved Tillæg af hans og hendes. F. Ex. Min Broder hans Bog dvs.: min Broders Bog. Niels hans Huus dvs.: Nielses Huus.

II

Kommentar af OTTO LEMVIGH

Den 20de og sidste Afdeling har til Overskrift: Thybonitiske Ord og Talemaader.

Til at iagttage Lyden af Ord behøves ikkun et godt Høreorgan og til at udtrykke den eller gjøre den kjendelig for andre, ikkun en Samling af Bogstaver, for saavidt disse ere istand til at opfylde deres Hensigt. Man skulle derfor under denne Afdeling ikke have ventet nogen Fejl, og dog findes her de allerfleste; hvilke Recs. derfor finder sig pligtig at rette.

1) Ikke Lyden af et *a*, ej heller af *a-a* saaledes som: saa paa, maa - men Lyden af tvende *a* særskilt og hastig udtalt, bemerker: alt for, f. Ex. *a. a. møy* dvs.: alt for meget, *a. a. dyre* dvs.: alt for dyrt, *a. a. go* dvs.: alt for god. Et enkelt *a* bemerker af: f. Ex. *a. æ Slau* dvs.: af det ægte Slags.

2) *Ad* bemerker rigtig nok til, men Thyboen siger ikke: *jeg skal ad Byen*. Han siger: *æ ska ad æ Bye* eller *Bøj*.

3) En Hovedgade beder ikke en Adelgade, men en *Algad*. Bogstavet *a* udtalt meget langt og slæbende, ligesom det i samme Ord bruges af den sjællandske Bonde; hvorhos tillige maae anmærkes, at imellem Adjectivet eller Stavelsen *Al* og *Gad* maae være en liden Pause.

4) Forgaars beder ikke *Antegaars*, men *Andegoer* eller *Andegoes*.

5) Et *Aalam* er thybonitisk. Et Gimmerlam er dansk. Hunlam bruges ikke.

6) Bogstavet *a* i *fram* dvs.: frem, er meget kort. 7) i *Bar* dvs.: Børn er det langt og dybt, ligesom det udtales af den sjællandske Bonde.

8) En Qværn heder ikke en *Qvarn*, men *Qvar*, Qværnesteen ikke *Qvanstene*, men *Qvarsteen*. Bogstavet *a* er meget langt og dybt, samt en Pause imellem *Qvar* og *Steen*.

9) Smuk, heder ikke *baun*, men *boun*; det bemerker ikke stærk, men egentlig: smukt, skjønt, behageligt Udvortes; og saasom alt stort, tykt og fedt i Thyboens Øjne er skjønt, saa bruges ogsaa *boun* til at betegne disse Beskaffenheder. Recens. troer at Ordet har sin Oprindelse af at bone, oplindse.

10) Thyboen siger aldrig Lyset, men *æ Lys*; det heder derfor ikke at *brande Lyset*, men at *brand æ Lys*. Bogstavet *a* med en lang og dyb Lyd.

11) Et Kjøkken heder ikke *Bauns* men *Bouns*. Uden tvivl ogsaa af Ordet bone, oplindse, fordi man i Kjøkkenet boner og skurer de der brugelige Redskaber.

12) Det heder ikke *bitte Børn*, men *bitte Bar*.

13) *Dovre* er jydsk og norsk. *Davre* er sjællandsk. Frokost er kjøbenhavnsk.

14) Det heder ikke en *Drage*; men: *jen Drag*. Bogstavet *a* meget langt og dybt.

15) *Dagflod*, oversætter Forf. Tøvejr i Middagsstunden, som Solens Varme frembringer i Foraaret, naar det dog fryser om Natten. En lige saa lang som urigtig og unødvendig Cirkumscription! *Davflod*, som det egentlig tales, og Tøvejr ere ganske forskjellige Ting. *Davflod* er meget sjelden med Tøvejr, men næsten altid med Frost. I Sjællands sydlige Del kalder man det *Dagmejn*, i den nordlige *Dagmildning*, naar Solens Straaler i Frostvejr kan opløse Iis og Sne.

16) At *fænte* er ikke at søge møjsommeligen, men snarere at erhverve snilleligen og uden Bekostning eller at gjøre Fangst. Man kalder det at *fænte Foder*, naar man om Foraaret kjører fra By til By paa Landet, og under Paaskud af et Erinde beklager sin Fodertrang, hvoraf følger, at den goddædige Bonde, som forstaaer Mening, skaaner Fænteren for den Ydmygelse i egentlig Forstand at tigge, men giver ham et Par Brøjer eller Knipper Halm, og saaledes bliver Fænteren ved, indtil han har gjort den fornødne Fangst.

17) Alle de Aal som i et Garn, af et Selskab Fiskere, er fanget en heel Nat, kaldes en *Fændt*, hvad enten Fiskeriet har været møjsommeligt, eller ikke.

18) Smukt, skjønt, gl. dansk faver; udtales ikke: *faur*, men *four*.

19) *Fræster* eller *frister* er en forandret Udtale af det gode danske ord: frister, prøver, forsøger.

20) *Grande*, Naboe, er norsk, *Graje*, Naboe, er thyboisk.

21) *Grajelev* er Nabolag.

22) Fuldmaane kaldes ikke *Højfyld* men *Hvyfyld*.

23) *Hos* - Bogstavet *o* haardt udtalt - er en Hoppe, uden derved at betegne, om den er gammel eller ej.

24) *Hvitte* hvad Tid, har Rec. oftere hørt udtale *Hvitti*.

25) I *Hug*, Møl, skal Bogstavet *u* udtales meget langt, nesten som *Huug*.

26) *Hersk* oversætter Forfatteren: en Familie, og anfører som Ex. *To par Hersk i en Gaard*. Recens. troer, at *Hersk* er en Forkortelse af Herskab og at derfor, naar det oversættes: Familie, burde tillægges Familie, som har noget at byde og befale.

27) *Knøv* udtrykker snarere et Ord: vakker, yndig, end de af Forfatteren brugte Ord: smuk, peen.

28) I Høsten bage Bønderne smaa Sigtebrød, når disse flekkes i Form af Tvebakker og haardbages, kaldes de *Kouringer*, ikke *Kauringer*. Fine Tvebakker, bagede af Hvede, lader Thyboen beholde sit Navn.

29) En *Kilk* eller *Kilke* er en liden Isslæde, baade i Danmark og Norge; altsaa ikke et Ord, som her burde anføres.

30) At *kroppe* kaldes i Sjælland klimpe.

31) Vel faren heder ikke vel kjørende, men *vel kjøb*. *Han æ it val kjøb i e Been* dvs.: han er ikke vel faren i Benet, han har ont i Benet.

32) Halt, lam, beder ikke *krøbel*, men *kribbel* eller *krebbe*: En Hest siges at *krebbe*, naar han af Stød eller anden Skade halter enten paa For- eller Bagbenene, men det Ord *hjalt*, som er en Fordrejelse af det danske Ord: halt, bruges ikkun om en Hest, naar den er spatlam, hvilket i Sjælland kaldes *skank*.

33) Havet *lær* dvs.: Havet bruser, ikke tuder. Hunden og Ulven tuder. Man tuder i et Horn, men Havet tuder ikke.

34) *Moe* er egentlig en Forkortelse af det danske Ord moden. Den sjellandske Bonde kalder det *moet*. Man siger ogsaa i Sjælland modent Erinde.

35) *Mejl* er en Fordrejelse af Ordet: middelmaadig og bruges i selvsamme Betydning.

36) Ikke *Moerødder*, men *Muerodder* er Gulerødder.

37) *Marføl*, *Marplag*. Bogstavet *a* langt og dybt, er paa got dansk: et Horsføl, en Horsplag. Man siger en Hunhund, som dog egentlig heder en Tæve, men aldrig et Hunføl. *Marføl* er en Fordrejelse af det danske ord: (Mæhrføl).

38) *Nedbær* dvs.: Sne og Slud, udtales egentlig *Niebær*.

39) *Nok saa stor*, *nok saa god*, isteden for større, bedre, er gangbart overalt i de danske Provindser, altsaa ikke egentlig thybonitisk.

40) Høstgilde kaldes ikke *Opskjær*, men *Opskyvr*.

41) En Gris kaldes ikke en *Pol*, men en *Pold*.

42) *Natter* eller rettere *Nætter* er en Fordrejelse af Ordet *Nadvere*, som i Sjælland kaldes *Nadere*. *Qvæls* er et gangbart norsk ord. *Qvælsnætter* oversætter Forfatteren den sidste *Givt* til Kreaturene ved Sengetid. I Sjælland heder det *Nattefoer*, *at fore af*. En *Givt* er hverken jydsk eller sjellandsk. Forfatteren har formodentlig uden at mindes, at han talte jydsk, forfinet det tyboniske Ord *Gjevt*, hvilket i Sjælland kaldes simpel hen et *Foer*, f. Ex. *et Foer Hø*, *et Foer Hakkelse* dvs.: saa stor en Portion, som man paa engang giver et eller tvende hos hinanden i en Baars eller Spiltoug staaende Kreature.

43) *San*, Orden, Skik, Renlighed, skrives rettere *Sand*. Benævnelsen har upaatvivlelig sin Oprindelse af at strø Sand paa Gulvet efter at det er fejlet. At gjøre *Sand* er egentlig at rengjøre, feje og med Sand bestrøe et Stuegulv. Herfra er Benævnelsen overført til at betegne en Slags Orden, Skik og Renlighed.

44) At *sølle* eller *sylle* dvs.: at lægge løse Grundstene under et Bindingsværks Hus; bruges ogsaa i Sjælland, hvor det dog altid beder *sylle* - aldrig *sølle*.

45) Den som kan see i forborgne Ting, beder *siønsk*, ikke *synsk*.

46) Smuk, pyntet, glat har *Recens*. aldrig hørt nævne: *skred*, men altid *skrej*. Man siger ogsaa en *skrej* Bakke dvs.: en stejlt og glat Bakke. Ordet kommer af at skride.

47) At *skjevte* eller rettere *skjævte* dvs.: gjøre færdig, har udentvivl sin Oprindelse af at skjæfte eller sætte Skaft paa en Ting. De fleste af Bondens Redskaber ere ikke brugbare, før der sættes et Skaft til - f. Ex. Øxen, Greben, Skovlen, Spaden, Riven etc. At *skjævte* har deraf faaet den Bemærkelse at gjøre enhver Ting færdig eller at sætte dem i saadan Stand, at den er ganske brugbar. Ikkun om Bøsser bruges i de øvrige danske Provindser det Ord: *skjæfte*, isteden for at sætte Skaft paa.

48) At falde overende heder ikke: *at stritte i kuld*, men *at stritte i kold*.

49) Et *Steges* eller *Stegers* er en Benævnelse paa et Kjøkken overalt i Sjælland; altsaa ikke egentlig thyboisk.

50) Hovfærdig, stolt, nævnes ikke *storsindet*, men *stuesinned*.

51) *Tællen* dvs.: den Is som en Tid lang om Foraaret ligger under Jordens optøede Overflade, kaldes ikke i Sjælland *Klauen*, men *Klaven* eller *Klagen*.

52) At *times* dvs.: hændes. Du skal *times* en Ulykke, Du skal faae en Ulykke, er gangbart i Sjælland.

53) Middagsmad kaldes *Ujen*, ikke *Uden*.

54) *Vaag* dvs.: svag, ringe, nedrig, lumpen, er gangbart i Sjælland.

55) En *Vase* bemærker ikke enhver indgrøftet eller indkastet Vej, men ikkun en indkastet eller blot afmærket Vej paa et saadant Sted, hvor Vandet, enten bestandig eller til visse Tider, vilde overskylle Vejen. I samme Bemærkelse er dette Ord gangbart i Sjælland.

56) Naar man vil betegne den Tid om Foraaret, da Tømmermændene begynde at arbejde under aaben Himmel, siges: *Uddagene*, men vil man benævne samme Tid med Hensyn til Pløjningens Begyndelse, da beder det *Vurda*. *V* høres neppe og *a* udtales meget langt. *Vur* er en Fordrejelse af *Vaar*, saaledes siges *Vurrug* eller *Uurrug* isteden for *Vaarrug*.

57) Fremmelig heder ikke *villelig*, men *villele*.

58) Et Kildevæld kaldes ikke et *Vill*, men et *Vild*.

59) Thyboen siger ikke: *Hvans er de for nøjet*, men: *Hvans æ de fo nøje*. Hvad er det for noget.

Note: Forkortelsen *Recens*. i Lemvig's kommentar betyder *recensent*, anmelder, kritiker.

(Kilde: Historisk Årbog for Thy og Mors 1970, side 450-470).